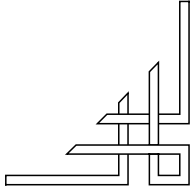

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

УДК 37.091.64 (075)

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.299-304

Олена Барановська
Olena Baranovska

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗА ФІЛОЛОГІЧНИМ СПРЯМУВАННЯМ

MODERN TRENDS AND PRINCIPLES FOR IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL EDUCATION BY PHYLOLOGICAL DIRECTIONS

У статті виокремлено сучасні тенденції, принципи реалізації та можливості адаптації педагогічних технологій для умов профільної школи. Закцентовано, що саме педагогічні технології за філологічним спрямуванням для профільного навчання мають осучаснюватися і базуватися на оновленій науковій базі.

Ключові слова: профільне навчання; тенденції; принципи; педагогічні технології профільного навчання; філологічне спрямування.

Основні тенденції та напрями розвитку профільного навчання учнів окреслені у таких освітніх документах, як Державна національна програма “Освіта. Україна XXI століття”, законах України: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Концепція загальної середньої освіти” (12-річна школа), “Концепція профільного навчання в старшій школі”. Історія впровадження профільного навчання у закладах загальної середньої освіти вивчалася цілою плеядою науковців. Зокрема, акцентувалося, що у 1996 році провідними вченими України під керівництвом С. Гончаренка було розроблено проект базового навчального плану середньої загальноосвітньої школи (С. Гончаренко, І. Єрмаков, Г. Ісаєва Ю. Мальований, Вал. Паламарчук та ін.). Базовий навчальний план (1998) був спрямований на гуманітаризацію освіти, про що свідчив перерозподіл загального навчального навантаження на користь гуманітарної складової. У монографії В. Кушнір зазначається, що на мови і літератури тоді виділялося біля 28,5 % від загального обсягу. Водночас, у розвинених країнах світу (США, Англії, Франції та ін.) середньостатистична вага гуманітарного циклу у навчальному плані становила 46 % [5; 6; 12].

У новій концепції під профільним навчанням розуміють вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення. Проблемаами гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, прогнозування, профілізації, фундаменталізації, змісту і технологій загальної середньої освіти наразі займається ряд українських науковців, зокрема, О. Барановська, Л. Березівська, С. Бондар, М. Бурда, Г. Васьківська, М. Головка, С. Гончаренко, К. Гораш, Л. Даниленко, Ю. Дорошенко, І. Єрмаков, Ю. Жук, Т. Засекіна, В. Ільченко, В. Кизенко,

О. Корсакова, С. Косянчук, О. Кравчук, В. Кремень, В. Кушнір, Л. Липова, Ю. Мальований, О. Ляшенко, О. Мариновська, Вал. Паламарчук, О. Пехота, В. Піддячий, О. Савченко, А. Самодрин, О. Топузов, С. Трубачева, О. Черноус, та ін. [1-19].

Л. Березівська у монографії зробила узагальнення вітчизняного досвіду реформування освіти, що дало змогу створити модель реформи освіти та виокремила низку етапів її впровадження [4]. О. Мариновська вичленила теоретико-методологічні підходи до технології інтеграції: системно-синергетичний (В. Кремень, В. Андрущенко, В. Лутай, О. Остапчук, Вал. Паламарчук, І. Пригожин та ін.), що сприяють розумінню особистості як складної самоорганізованої системи, якій неможливо нав'язати шляхів її розвитку; особистісно-діяльнісний (О. Савченко, О. Киричук, С. Подмазін, А. Хуторської, І. Якиманська та ін.) реалізується через особистісну орієнтацію й компетентісну спрямованість інтегрованого змісту та форм організації навчально-виховного процесу, ґрунтується на ідеї визнання унікальності й індивідуальної самоцінності школяра як суб'єкта діяльності та інтеграційний (О. Барановська, В. Ільченко, С. Гончаренко, Ю. Мальований, К. Гуз та ін.), який розвиває ідею формування цілісних знань учнів, які подаються не в контексті предметно орієнтованих схем, а привласнюються з опертям на знання міжпредметного характеру, суб'єктний досвід школяра [13, с. 33]. Професор В. Паламарчук довела, що модернізація старшої ланки закладів середньої освіти потребує вичленування найважливіших досягнень педагогічної науки, зокрема: врахування тенденцій розвитку інноваційних процесів у вищій освіті України у контексті Європейського вибору; вивчення та впровадження наукових засад інноваційної освітньої діяльності в Україні; взаємозв'язку навчання і розвитку учнів, технології поетапного формування мисленевих умінь та навичок, інтелектуальної компетентності учнів тощо [8; 14; 16]. Г. Васківська розглянула мультидисциплінарні тенденції, які тягнуть за собою перегляд основних позицій побудови як змістового, так і технологічного компонента профільного навчання [19]. С. Трубачева виокремила сучасну тенденцію інтеграції природничих наук і створення спільних теорій природознавства, яка спонукає активніше упроваджувати міждисциплінарні зв'язки природничих предметів у навчальний процес закладів загальної середньої освіти [17; 18].

На думку О. Барановської, пріоритетним в освіті є не стільки накопичення знань і предметних умінь та навичок, скільки перехід до міжпредметної інтеграції, набуття ключових компетентностей. Відтак, постає необхідність розроблення нових підходів до конструювання змісту профільного навчання на засадах його інтеграції, фундаменталізації, гуманізації та гуманітаризації. На основі міжпредметної інтеграції встановлюються взаємозв'язки між двома складовими єдиної загальнолюдської культури – природничо-науковою і гуманітарною, шляхом включення у зміст природничо-наукових предметів відомостей з гуманітарних наук; використання природничо-наукових методів пізнання, наукових даних природничих наук при вивченні предметів гуманітарного циклу [1-3; 7; 15; 17; 18; 19]. Наразі співробітники відділу дидактики займаються розробленням дидактичних моделей реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за природничим, гуманітарним, соціальним та іншими спрямуваннями. Планується забезпечення формування ключових компетентностей, орієнтацію учнів на майбутню професію, сприяння ефективній підготовці їх до входження в реальний та віртуальний соціум. Серед методологічних вимог до проектування дидактичних і комбінованих педагогічних технологій виокремлено як важливі детермінанти: концептуальність; системність; процесуальність; керованість; ефективність; відтворюваність; врахування консервативності певних елементів й корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту [1-3; 7; 9-11; 15; 17; 18; 19].

Мета статті полягає у виокремленні та деталізуванні сучасних тенденцій і принципів реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням.

Аналіз опрацьованої літератури дозволяє зробити висновок, що основою для успішного функціонування в профільній школі комплексу педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням мають бути сучасні тенденції та принципи реалізації педагогічних технологій

профільного навчання. Цінним для України є такі ключові тенденції, як інтенсифікація індивідуалізації навчання; мінімізація кількості обов'язкових предметів у порівнянні з базовою освітою; оптимізація тривалості навчання та кількості профілів відповідно до потреб економіки та національних особливостей системи освіти; запровадження компонентного формату змісту освіти; диверсифікація організаційних форм, які охоплюють варіанти, починаючи від окремого навчального закладу, до профілів/курсів у межах однієї установи. Проаналізувавши комплекс вищезазначених тенденцій, ми виокремили базові, які стосуються саме педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням.

Першою ключовою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виділяємо тенденцію гуманітаризації освіти. Одними з перших питання гуманітаризації української освітньої системи (1995) розглянули С. Гончаренко і Ю. Мальований, яким належить трактування гуманітаризації як повернення освіти до цілісної картини світу, до всебічної культури, до олюднення знань [5; 6]. Гуманітаризацію освіти розглядають, насамперед, як засіб гуманізації освіти, спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах. Згодом поняття було поглиблене і визначалося як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань, на присвоєння особистістю загально значущих цінностей кожної з них. Ми у своєму дослідженні зазначали, що одним із найважливіших її практичних напрямів є перегляд змісту навчання, відображення у ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки, підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за радикального їх оновлення. Тож навчально-виховний процес на сучасному етапі має зазнати відповідних змін, а саме: змінитися відсоткове співвідношення гуманітарних і природничих предметів, пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів в змісті освіти. Було здійснено дослідження з питань фундаменталізації гуманітарних предметів, пов'язаних з проблемами наповненості програм з навчальних предметів гуманітарного циклу, їх відповідності сучасним досягненням науки і вимогам суспільства [1; 3; 18, 160-225].

Другою тенденцією є тенденція інтеграції навчання, яка включає використання інтегрованого підходу у вивченні предметів гуманітарного циклу, впровадження міждисциплінарних зв'язків гуманітарних та природничих предметів в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Ключовим моментом є міжпредметна інтеграція, зокрема, створення компаративних курсів з літератури, наявність культурологічної складової у змісті природничих предметів (Державний стандарт); результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей [2; 13; 15; 17; 18; 19]. Ми розглядаємо міжпредметну інтеграцію як тенденцію у світовій педагогіці. В сучасній трактовці для профілізації старшої ланки загальноосвітнього навчального закладу міжпредметна інтеграція має об'єднати в собі адекватний зміст навчання, психологічний супровід учнів та технологізацію змісту навчання за рахунок введення відповідних курсів за вибором, варіативність форм навчання в залежності від мети навчання. Першим кроком в Україні у цьому напрямі може стати розробка наскрізних міжпредметних програм навчання, міжпредметних методичних посібників, технологізація (наближення до реальних технологій змісту навчання). Зокрема, було розроблено дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових, методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів. Результатом дослідження автора було розроблення концептуальної моделі інтеграції навчання в старшій школі в умовах профільного навчання, в якій узагальнено дефініційний блок; принципи інтеграції навчання в старшій школі; дидактичні умови

реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових; викладено змістовий та технологічний модулі. [2; 15; 18, с. 160-225].

Третьою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням виділяємо багаторівневий варіативний підхід до змісту освіти та педагогічних технологій. У нашому дослідженні зроблено акценти на тому, що нагальною проблемою є постійне оновлення змісту основних предметів в інформаційному просторі. Особливо це стосується гуманітарного напрямку в старших класах, і тут на допомогу приходять саме варіативність змісту і технологій навчання. Програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображують зміни у суспільстві та сучасній літературі. Яким чином до цього має адаптуватися старша школа, зокрема, підручники – питання спірне, але зрозуміло, що існування інформаційного простору може бути вирішенням цієї проблеми. З цього також впливає проблема адаптації та розробки оновленого банку педагогічних технологій, який би ефективно працював на нову українську школу та водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами, у тому числі, в умовах постійно змінюваного змістового навантаження на учнів [18, с. 160-225]. Завдання Нової української школи – конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії – вже має закладений у собі принцип варіативності та індивідуалізації. Старшокласник матиме можливість йти за такою траєкторією, якщо у його активі буде: сучасний підручник чи навчальний посібник, у якому закладені можливості розвитку у різних напрямках; можливості створення потрібної учневі віртуальної освітньої бази (підключення до існуючих електронних освітніх платформ, створення власного простору); банку сучасних педагогічних технологій та можливостей їхньої реалізації в існуючому освітньому середовищі; можливості створення динамічних робочих груп учнів та вчителів за певними напрямками, у тому числі, робота у навчальних проектах; створення креативного фізичного, просторово-предметного оточення, програм та засобів навчання (прикладів існує вже багато, зокрема, гімназія А+, державна вальдорфська школа “Софія” та інші) [2; 15; 17; 18, с. 160-225].

Виходячи з вищесказаного, принципами реалізації педагогічних технологій для умов профільної школи можуть бути: принцип гуманітаризації, інтеграції, інноваційності, фундаменталізації та варіативності.

Принцип гуманітаризації. Ключовим моментом гуманітарної концепції загальної освіти є гармонізація співвідношення предметів раціонально-логічного та емоційно-образного ряду [1; 3; 5-7; 18, с. 160-225]. Принцип інтеграції. Впровадження педагогічної технології інтегрованого навчання дасть можливість якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, поглиблювати їхні знання, зменшити навантаження, уникнути зайвої інформації у змісті непрофільних предметів, формувати наукову картину світу, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти [2; 13; 15; 17; 18, с. 160-225; 19]. Принцип інноваційності. Розроблені зміст і структура навчальних профілів та дидактичні засади їх формування, сутність і функції базових, профільних предметів та курсів за вибором, організаційні форми навчання є інноваційними, оскільки дають змогу будувати освітній процес з урахуванням нахилів, здібностей і потреб старшокласників, зумовлених їх професійними інтересами і життєвими планами. Інноваційними є концептуальні засади та науково-методичні підходи до формування і структурування змісту різних предметів, які забезпечують вивчення матеріалу на різних рівнях, передбачених Державним стандартом загальної середньої освіти [8; 14; 16]. Принцип фундаменталізації розглядався у колективній монографії відділу дидактики, де акцентувалося, що отримані знання можна вважати фундаментальними, коли вони застосовуються для збагачення внутрішнього світу особистості і завдяки цьому примножують потенціал самого середовища. [3; 18, с. 160-225; 19]. Принцип варіативності розглядався у різних аспектах: як у змістовому, так і в технологічному. До змін у змістовому аспекті, на нашу думку, можна віднести: створення електронних підручників; розроблення курсів дистанційного навчання

за програмами предметів старшої школи; введення інтегрованих курсів; створення курсів за вибором, які поглиблюють відповідний предмет тощо. До змін у технологічному аспекті ми відносимо наступне: застосування різноманітних педагогічних технологій окремо та в комплексі, надання вчителю можливості використовувати власний комплекс таких технологій; компетентнісна основа профільного навчання (поряд з визначеними ключовими компетентностями, надати можливість виділяти свій комплекс, зумовлений навчальною необхідністю).

Отже, особливості педагогічних технологій профільного навчання, зокрема, гуманітарного профілю, полягають у їхній адаптації до вимог профільного навчання, зокрема, забезпечення їхньої гуманітаризації, фундаменталізації, інноваційності, варіативності та реалізації інтегрованого навчання [1-3; 15]. Прогнозується, що технології профільного навчання будуть вивчатися, адаптуватися до змінюваної реальності та допомагати реалізувати ключові завдання нової української школи.

Список використаних джерел

1. Барановська О.В. Гуманістична парадигма фундаменталізації навчання у змісті сучасних підручників. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / [ред. кол.; гол. ред. – О.М. Топузов]. Київ : Пед. Думка, 2014. Вип. 14. С. 34-41.
2. Барановська О. В. Конструювання змісту профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г.О. Васьківської]. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. С. 32-36.
3. Барановська О.В. Фундаменталізація змісту гуманітарних предметів у профільній школі в умовах гуманітаризації навчання // Українська мова і література в школі. 2012. № 8. С. 47-50.
4. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. : монографія. К., 2008. 406 с.
5. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Проблеми гуманітаризації навчального процесу // Язык и литература в школе. 1995. №1-2. С. 36-45.
6. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманітаризація загальної середньої освіти : проект концепції. К., 1994. 36 с. 73, с. 15
7. Гуманізація процесу навчання в школі : навчальний посібник / за ред. С.П. Бондар. 2 вид., доповн. Київ : СтилоС. 2001. 256 с.
8. Даниленко Л.І., Паламарчук В.Ф. Наукові засади інноваційної освітньої діяльності в Україні // Постметодика. 2004. № 2-3. С. 11-18.
9. Кизенко В. Факультативні курси в структурі профільного навчання. Освіта і управління. 2006. Т. 9. Ч. 3-4. С. 161-167.
10. Косянчук С.В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдери процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання // Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: матеріали II міжнародної наук.-практ. конф. (21 берез. 2018 р., м. Переяслав-Хмельницький) / [відп. ред. О. В. Дробот]. Київ : Талком, 2018. С. 138-141.
11. Кравчук О.П. Модель реалізації компетентнісного підходу в процесі конструювання змісту профільного навчання як фактор освітнього розвитку // Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ, 2017. № 9 (64). С. 16-22.
12. Кушнір В.М. Профільне навчання в історії розвитку вітчизняної школи (друга половина ХІХ–ХХ ст.): монографія. Умань, 2016. 418 с.
13. Мариновська О. Інтегроване навчання: технологічний аспект // Рідна школа. 2014. № 4-5. С. 32-36.
14. Паламарчук В.Ф. Взаємозв'язок навчання і розвитку учнів в аспекті реформи школи: метод. лист для вчителів і кер. шкіл, гімназій. К. : Т-во "Знання" України. 2002. 46 с.

15. Паламарчук В.Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку // Український педагогічний журнал. 2018. № 3. С. 60-66.
16. Паламарчук В.Ф., Л. І. Даниленко. Тенденції розвитку інноваційних процесів у вищій освіті України у контексті Європейського вибору // Післядипломна освіта в Україні. 2004. № 1. С. 39-43.
17. Трубачева С., Барановська О. Компетентісно орієнтовані педагогічні технології в структурі шкільного підручника // Проблеми сучасного підручника: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2018 р., м. Мінськ. К. : Педагогічна думка, 2018. С. 81-85.
18. Фундаменталізація змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання // Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монограф. / [авт. кол.: Г.О. Васьківська, В.І. Кизенко, С.Е. Трубачева та ін.]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г.О. Васьківської. – К. : Пед. Думка, 2015. С. 160-185.
19. Vaskivska H.O., Kosianchuk S.V., Skyba H.M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. Information Technologies and Learning Tools. Institute of Information Technologies and Learning Tools and University of Management in Education, Kyiv (Ukraine). 2017. Vol 60, №4. P. 17-27.

The article outlines modern tendencies, principles of realization and possibilities of adaptation of pedagogical technologies for the conditions of the profile school. The author analyzes the public educational documents, the work of researchers on the history of pedagogy and didactics in the direction of modernizing school education, developing the main positions of humanitarian education. Some aspects of the new concept of profile education are considered.

The necessity of developing new approaches to constructing the content of profile education is determined on the basis of its integration, fundamentalization, and humanization. The main directions of the work of the didactic department are outlined, in particular, the development of didactic models of the implementation of pedagogical technologies in terms of profile education in the natural sciences, humanities, social and other directions. After analyzing the complex of the above-mentioned tendencies, the basic ones, which relate to the pedagogical technologies of profile education according to the philological direction, are outlined.

The first key trend in the implementation of pedagogical technologies for profile education in the philological direction of the author is the tendency towards the humanization of education. The second trend is the trend of integration of learning: the use of an integrated approach in studying the subjects of the humanitarian cycle, the introduction of intersubject links between humanities and natural sciences in the educational process of institutions of general secondary education. The third tendency of implementing pedagogical technologies of profile education in philological direction, we distinguish a multi-level, varied approach to the content of education and pedagogical technologies. The basic principles of the implementation of pedagogical technologies for the conditions of the profile school may be the principles of humanization, integration, innovation, fundamentalism and variability.

It is forecasted that the technologies of profile education will be studied, adapted to changing reality and help to realize the key tasks of the New Ukrainian school.

Key words: profile education; trends; principles; pedagogical technologies of profile education; philological direction.